

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafnarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet •
- Lunds Universitets Historiska Museum • Myntkabinettet, Universitetet i Oslo •
- Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
- Uppsala universitets myntkabinett • Numismatiska Forskningsgruppen •
- Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns •

*Cnut in Daniia – En sensationell ny
dansk vikingatida mynttyp*

En "navnemønt" fra Christoffer II

Platina 1830 – Danmarks platinmedalje

En Ullr-Skadi medaljon af Peter Götz Güttler

Nr. 4 • Oktober 2015

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nordisk Numismatisk Union Medlemsblad er udgivet siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union.

Udkommer i 2015 med fire numre: januar, marts, september og oktober.

Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henvendelse til Dansk Numismatisk Forening: John Lind – johnlind59@gmail.com

Redaktion:

Hovedredaktør:

Doktorand, Frédéric Elfver
Numismatiska forskningsgruppen
Inst. för arkeologi och antikens kultur
Stockholms universitet. SE-106 91 Stockholm
Tlf.: +46 8 674 76 80
frederic.elfver@ark.su.se

Ansvarlig over for presseloven:

Formand for Dansk Numismatisk Forening,
Preben Nielsen.

Lokalredaktioner:

Møntkabinetterne i de enkelte lande

Norge:

Håkon Roland,
hakon.roland@khn.uio.no

Danmark:

Jens Christian Moesgaard
jens.christian.moesgaard@natmus.dk

Island:

Anton Holt, anton.holt@sedlabanki.is

Finland:

Tuukka Talvio, tuukka.talvio@nba.fi

Annonceredaktion:

Preben Nielsen
Galionsvej 12, 2 th., 1437 København K
Tlf. (dag) + 45 20 20 78 16
formand@numismatik.dk

*Eftertryk af artikler med videre kun med
forfatterens tilladelse og kun med
angivelse af kilden.*

Afleveret fra trykkeriet i uge 42
Frederiksberg Bogtrykkeri A/S.

INDHOLD

Artikler

Bo Gunnarsson

*Cnut in Daniia – En sensationell ny
dansk vikingatida mynttype* 101

Michael Wagner Christiansen

En "navnemønt" fra Christoffer II. 111

Michael Märcher

*Platina 1830 – Danmarks
platinmedalje.* 114

Reinhold Jordan

*En Ullr-Skadi medaljon af
Peter Götz Güttler* 119

Numismatiske Litteratur

Svein H. Gullbekk, Håkon Roland og
Anette Sættem anmelder

*Elina Screen – Sylloge of Coins of the
British Isles 66: Norwegian Collections II.
Anglo-Saxon and Later British Coins,
1016-1279* 120

Jens Christian Moesgaard anmelder

*Yngve Karlsson
Sasanian Silver Coins* 121

*Trésor(s) de Fécamp. Monnaies,
médailles & jetons dans les collections
du Musée de Fécamp.* 122

Reversen | Numismatics Downside Up

Jens Christian Moesgaard

Fra Rom til Holmens Kanal 127

Platina 1830 – Danmarks platinmedalje

af Michael Märcher

I 1819 blev der i Uralbjergene fundet betydelige mængder af ædelmetal-let platin. Det foranledigede verdens eneste produktion af platinmønter til den almindelige møntcirkulation. Den fandt sted i Rusland fra 1828, men varede kun til 1845. Det skyldtes formentlig prisudviklingen på platin. Det smukke ædelmetal blev for dyrt/sjældent til udmøntning, og til at mønterne kunne holde sig i omløb. Desuden havde platinmønterne stor lighed med sølvmonter, hvilket ikke var fordelagtigt for møntomløbet.¹

På Mønten i Altona var man opmærksom på den russiske platinmøntproduktion, og det førte i 1830 til prægningen af den smukke platinmedalje: *Platina* (fig. 1-2).

I 2010 skrev Jørgen Sømod (1944-2012) i sin anmeldelse² af min ph.d.-afhandling³ "... Hans Frederik Alsing ... også skar de smukke stempler til platina. At platina slet ikke nævnes i bogen, skyldes vel, at den efter forfatterens mening som prøve falder udenfor emnet." Havde der været tale om en opstart af eller forsøg på en dansk platinmøntproduktion, så havde emnet været med i afhandlingen. Men *Platina* er ikke nævnt i afhandlingen, da jeg ikke fokuserede⁴ på møntstedernes medaljefremstilling. Det betyder ikke, at sagen om den danske platinmedalje ikke er interessant og fortjener omtale. Derfor gives her en redegørelse for det relativt korte og ikke-omfattende forløb omkring *Platina* i 1830 på baggrund af møntstedsrelaterede arkivalier i Rigsarkivet. Der argumenteres for, at *Platina* er en medalje, og prægningen af seks eksemplarer i 1830 dokumenteres.

Platina ses i type- og auktionskataloger jævnligt uden henvisning eller argumentation omtalt som både prøvemønt og/eller Danmarks eneste platinmønt.⁵ Det er overraskende, da allerede Vilhelm Bergsøe (1835-1911) korrekt katalogiserede *Platina* som en medalje, nr. 108.⁶ Samtidig står det klart, at *Platina* ikke er med som mønt eller prøvemønt i den hidtil mest omfattende beskrivelse af den periodes danske mønter: Hans Henrik Schous (1858-1932) værk fra 1926.⁷ Endvidere fremlagde Julius Wilcke (1875-1951) i 1929 meget kortfattet sagen om *Platina*⁸, hvoraf det fremgår, at der er tale om en medalje (en skuepenge) – ikke noget med mønt eller prøvemønt. Dog skal det tilføjes, at Wilcke samme sted har en ganske helgarderende billedtekst, hvor der står "Prøvemønt og Skuepenge af Platin".

De to første medaljer

Den dygtige og initiativrige møntmester J.F. Freund (1785-1857, fig. 3) i Altona var sammen med møntfuldmægtig og senere stempelskærer H.F. Alsing (1800-71, fig. 4) umiddelbart ophavsmænd til *Platina*. Freund skrev den 8. januar 1830 i Altona til Finansdeputationen i København:

"Der er i de senere Tider skrevet og talt, saa meget om de ved de russiske Mynter, i betydelig Mængde udprægede *Platina*=Mynter [fig. 5], at man med Rimlighed kan formode, at de ikke allene i Rusland; men og med Tiden i de tilgrænsende Lande vil komme i Circulation. Det kunde maaskee derfor have nogen Interesse for den høie Deputation, at eie et par Danske Aftryk af dette endnu for os sjeldne Metal; jeg har derfor taget

Fig. 1

Fig. 2

mig den Frihed at lade et Revers=Stempel til enkelt Frederickdor forandre og dermed præget 2de Blanqvetter af Platina, som jeg hermed er saa frie at sende mine høie Forresatte, med den Forsikring om at disse ere de eneste Aftryk der er taget af benævnte Stempler, hvoraf Reversstempet som ubruglig til andet Præg med det første vil blive tilintejgort.”⁹

Sagen og dermed platinstykkerne blev vel modtaget hos Freunds foresatte i Finansdeputationen, som 11. marts 1830 skrev en forestilling (indstilling/forslag til en overordnet) til kongen lydende:

“Allerunderdanigst Forestilling!

For at erfare hvorledes Platina forholder sig under Prægning har Myntmester i Altona Kammerraad Freund, forsøgt at udpræge en Platinapenge med Advers-Stempet til de enkelte Frederikdor og et Reversstempel, hvorpaa staaende det Danske Vaaben, ovenover: Platina og nedenunder: 28 Januar 1830.

Da Platinamynter i stor Mængde udpræges i Rusland, og adskillige vel kunde ønske at eje en egen Skuepenge af dette Metal, saa synes intet at være imod, at Myntmesteren erholder Tilladelse til at præge, mod Gotgjørelse¹⁰ til Mynten, som for Guldmedaillers Udprægning, Exemplarer af den ommeldte Skuepenge, hvoraf herhos allerunderdanigst fremlægges et Exemplar.

Det indstilles saaledes i dybeste Underdanighed, at det allernaadigst tillades, at formældte Skuepenge af Platina maae præges paa den Altonaiske Mynt, mod at den erholder Betaling, som for Udprægning af Medailler i Guld.”¹¹

Kongens beslutning er dateret den 16. marts 1830: “Vi ville allernaadigst have tilladt, at indbemeldte herhos tilbagefølgende Skuepenge af Platina maae præges paa Mynten i Altona, imod at denne erholder Betaling som for Udprægning af Medailler i Guld; dog bli-

Fig. 1: Platina 1830. 7,40 gram.

Alle artiklens illustrationer er fra Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. RP 534. Formentlig det eksemplar, som den 1. november 1831 blev sendt til samlingen fra Finansdeputationen. Som det fremgår, især omkring indskriften på forsiden, er eksemplaret ikke meget velpræget. Der var utvivlsomt vanskeligheder ved prægning af det hårde platin.

Fig. 2: Sølvseksemplar af Platina 1830. 3,63 gram. RP 535. Et andet sølvseksemplar blev solgt på Thomas Høiland Møntauktion nr. 21, 2002, lot 1112. Om de meget sjældne sølvseksemplarer bør regnes som prøveeksemplarer fra ca. 1830, sølvmedaljer og/eller væsentlig senere prægninger fremgår ikke af de anvendte arkivalier. Proveniensen på Nationalmuseets eksemplar vil have betydning for det spørgsmål, men dets proveniens kendes desværre umiddelbart ikke. Måske er det tilgået samlingen i 1900-tallet eller ganske sent i 1800-tallet.

Billedstørrelse ca. 140%

1 Jørgen Steen Jensen: En sjælden platinmønt, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1975, 205. Se yderligere dansksproget omtale af platin i Kasper G. Andersson: *Til Folkets Sande Gavn*, København 2006, kap. 7.

2 <http://www.danskmoent.dk/artikler/mmam.htm>, senest besøgt den 11. februar 2015.

3 Afhandlingen fra Københavns Universitet er 2012 udgivet som bog: Michael Märcher: *De kongelige møntsteder i Altona og København 1813-1873. Teknik og produktion*, Odense.

4 Se dog bogens appendiks 3 på s. 293-300, men så også afgrænsningen side 16.

5 F.eks. *Thomas Høiland Møntauktion* 2, 1998, lot 578 og *SIEG's Møntkatalog 2014 Norden*, SIEG's Forlag Aps 2013, 287.

6 *Danske Medailler og Jetons fra 1789-1891*, København 1893.

7 *Beskrivelse af Danske og Norske Mønter 1448-1814 og Danske Mønter 1815-1923*, København 1926.

8 *Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler. Møntvæsenets sammenbrud og genrejsning 1788-1845*, København 1929, 373f.

9 Finansdeputationen, Tyske journalsager, 1830, nr. 54.

10 Se Märcher 2012, 295-297 om praksis og priser ved medaljeprægning på de kongelige møntsteder.

11 Finansdeputationen, Forestillinger med kongelige resolutioner m.m., 1830, nr. 123.

ver herom ikke at udstæde nogen Placat eller noget umiddelbart fra Finantsdeputationen at bekiendtgjøre.”¹² Finansdeputationen formidlede den 19. marts 1830 beslutningen til Freund og lod ham vide, at de to indsendte eksemplarer måtte føres til udgift i Møntens regnskab.¹³ Alt tyder på, at de to eksemplarer ikke blev sendt retur til Altona.

Det står således klart, at der var tale om en medalje, men at der selvfølgelig kan siges at være tale om et vist *prøveelement* i forhold til møntstedets arbejde med platin. Det sidste gælder både fremstillingen af platinblanketter, men også selve prægningen af platin. Det er her bemærkelsesværdigt, at det i betydelig udstrækning er møntstempler, der præges med. Hvis Platina skal kaldes for en prøvemønt kræver det imidlertid en bred og atypisk definition af begrebet, der normalt knytter prøvemønter til indførelsen af nye mønttyper inkl. den designmæssige proces.¹⁴

Freunds brev og forestillingen handler om medaljeproduktion, hvor det nye er metallet. Det er ganske atypisk, at der i arkivmaterialet ikke er nogen omtale af medaljens anledning eller formål, hvilket jo nok skyldes, at det i sig selv var spektakulært med metallet platin. Samtidig kræver motivet ikke den store forklaring. Det handler tydeligvis om kongens fødselsdag den 28. januar 1830, hvor han fyldte 62 år. Ikke en særlig rund fødselsdag, og det kan heller ikke have været vigtigt for de involverede. Freund og Alsing i Altona har ikke fokuseret på fødselsdagen. De har vidst, at de ikke kunne nå at få svar fra København samt producere og distribuere medaljerne inden fødselsdagen. Med andre ord var motivet decideret uaktuelt, da prægningstilladelsen kom i hus. Motivet og dateringen af arkivalierne er i sig selv et argument for, at hele sagen først og fremmest handlede om platin – og vel også initiativ og selvpromovering – og ikke om mønter, medaljer eller kongens 62 års fødselsdag.

Fire eksemplarer i oktober 1830

Der blev i 1830 kun fremstillet få, formentlig blot de to første og siden yderligere fire, eksemplarer af platinmedaljen. Om det skyldtes det uaktuelle motiv, ringe markedsføring, prisudviklingen eller at der generelt på Mønten i Altona blev produceret relativt få medaljer er uklart. Mønten i København har i forhold til rigets medaljeproduktion altid været nærmest fuldkommen dominerende blandt den dansk(-norske) konges møntsteder.

I København fandtes størstedelen af hoffet og centraladministrationen samt en stor del af rigets øvrige institutioner og væsentlige selskaber – og disse fire grupper stod bag de fleste medaljebestillinger. Desuden fandtes der kun ét medaljømiljø i riget, og det var i København, hvor Kunstakademiet lå og hvor der var gravørarbejde at få.

Foruden de to platinmedaljer, der blev sendt til København i januar 1830, blev der præget mindst fire eksemplarer i Altona. Det ganske summariske medaljeregnskab for Mønten i Altona fra 1. april 1830 til 31. marts 1831 indeholder kun fire eksemplarer, som synes at være

Fig. 3: Møntmester J.F. Freund (1785-1857). I 1855 blev hans ansigt skadet og synet på det ene øje ødelagt af svovlsyre ved en arbejdsulykke på Mønten i Altona.

Radering af S. Stein (1862-1941)
1884 efter maleri af C.A. Jensen
(1792-1870).

præget ved samme lejlighed i oktober 1830. Regnskabet angiver med *October* i marginen: "Ferner wurde ausgeprägt eine kleine Schaumünze in Platina ... [motivbeskrivelse] ... von dieser Schaumünze sind ausgeprägt 4 Stück, welche zusammen wogen 8 Ducaten welche in Münzkosten und Schlageschatz á 18 Rbs [rigsbanksilling] pr Ducat, beträgt 1 [rigsbankdaler] 48 [rigsbanksilling]".¹⁵ Desuden fremgår det af regnskabet, at der til København som pligtaflevering¹⁶ blev sendt eksemplarer af de ikke tidligere i Altona prægede medaljer. Formentlig drejer det sig ikke om platinmedaljen, hvor der allerede tidligere var indsendt eksemplarer. Næste års medaljeregnskab dækkende 1. april 1831 til 31. marts 1832 omtaler ingen prægning af platinmedaljen. Senere regnskaber er ikke undersøgt.

Andre prægninger af Platina

Vi ved ikke, hvad de to første eksemplarer af Platina vejede. Nationalmuseets eksemplar (fig. 1) er først indgået i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling i november 1831. Det blev sammen med andre Altona-prægninger fra 1830 som pligtaflevering sendt fra Finansdeputationen i København til samlingen ved brev af 1. november 1831.¹⁷ Det er således ikke muligt at være helt sikker på, om det eksemplar var blandt de to første fra januar 1830, de fire fra oktober 1830 eller fra en tredje prægning. Det mest sandsynlige qua pligtafleveringen, betalingen omkring de fire samt de undersøgte breve og regnskaber fra 1830 er, at samlingens eksemplar, der ikke er meget velpræget (fig. 1), er ét af de to første prægede. De fire fra oktober 1830 vejede ifølge medaljeregnskabet 8 dukater (1 dukat = ca. 3,49 gram) tilsammen.

Man kunne derfor forvente, at Platina generelt vejede ca. 6,98 gram. Det er imidlertid ikke tilfældet på de seks eksemplarer, som jeg umiddelbart kender vægten på (tabel 1). De vejer alle over 2 dukater. Intet tyder på uoverensstemmelser i 1830-medaljeregnskabet. Totalen på 8 dukater i medaljeregnskabet skal forstås netop som en total, en samlet vægt for de fire, formentlig vægtmæssigt forskellige, stykker. Det er yderligere et argument for stykkets medaljekarakter. Mens det ved møntfremstilling var vitalt med præcis og helt ensartet vægt for hver eneste mønt – ikke mindst ved større guld- og sølvmønter, så var det jævnligt helt anderledes ved medaljefremstillingen, hvor det i adskillige tilfælde ikke var vigtigt med ensartet vægt.

Den manglende overensstemmelse mellem 1830-medaljeregnskab og de seks eksemplarer i tabel 1 indikerer, at der på et tidspunkt – måske meget senere end 1830 – blev fremstillet yderligere eksemplarer. Stemplernes skæbne kender jeg ikke. Da nogle af de seks eksem-

Fig. 4: H.F. Alsing (1800-71) fotograferet af A. Mencke & Co., Hamborg, i 1850-60'erne. Alsing arbejdede cirka 30 år på Mønten i Altona, blandt andet som fuldmægtig 1825-44 og møntmester 1856-63.

¹² Ibid.

¹³ Den kongelige Mønt, Mønten i Altona, Indkomne breve, 1830, nr. 67.

¹⁴ Se f.eks. Peter Flensborg: *Numismatisk Leksikon*, København 1996, 295.

¹⁵ Finanskassedirektionen, Altona møntregnskaber.

¹⁶ Om pligtaflevering se Michael Märcher: Møntstedernes pligtaflevering i 1700- og 1800-tallet, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2009, 22-25.

¹⁷ Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, 14/831.

Fig. 5: Rusland, 12 rubel 1833, Skt. Petersborg, platin fra Ural. 41,35 gram. GP 3239.

plarer formentlig er blandt de fire fra oktober 1830, så må der findes/have fandtes et eller flere eksemplarer med en vægt på under 2 dukater, for at totalen på 8 dukater kan stemme. Hvornår der er præget andre eksemplarer af Platina end de seks i 1830 vides umiddelbart ikke, ligesom det heller ikke er klarlagt, hvornår de meget sjældne sølveksemplarer af Platina er fremstillet. Måske vil der ved arkivstudier kunne findes yderligere oplysninger om senere prægninger, men det vil muligvis være mere givtigt med eksemplar-/proveniensenalysen – jeg hører gerne derom.

Opsummerende kan det fremføres, at Platina ikke er en prøvemønt – og den er ikke præget som særmønt til kongens fødselsdag i 1830. Det er en medalje fra 1830 i platin, hvor omdrejningspunktet ikke var motivet, kongen eller fortjeneste, men derimod ædelmetallet: grundstoffet platin. Det i Rusland anvendte nye møntmetal skulle afprøves og prægningen deraf på den initiativrige Mønt i Altona skulle vises frem i København. De anvendte arkivalier kan påvise fremstilling af seks eksemplarer i Altona i 1830, men der må mindst endnu én gang i 1830 eller senere – måske meget senere – være præget med Platina-stemplerne.

Tabel 1: Vægten på seks eksemplarer af Platina

Eksemplar	Vægt i gram
Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (fig. 1)	7,40
Thomas Høiland Møntauktion 2, 1998, lot 578	7,72
Odense Bys Museer, se moenter.museum.odense.dk , nr. KMO/COINS/02130	7,83
Bruun Rasmussen Møntauktion, 2013, Jens F.S. Zinck, lot 33	8,17
L. E. Bruuns Mønt- og Medaille Samling, København 1928, nr. 16157	9,07
Thomas Høiland Møntauktion 113, 2007, lot 309 (Jens Dahl Knudsen IV)	9,12

Tak til Jørgen Steen Jensen, Mogens Skjoldager og Gunnar Thesen for oplysninger om vægt på eller henvisning til de fire privatejede eksemplarer.